Cours de tibétain - sūtra de la pousse de riz - leçon 69

Suite de l'étude du sūtra que nous reprenons depuis le début. Dans cette leçon, nous étudions du sūtra qui correspond aux extraits étudiés initialement dans les leçons 29 et 30.

1. Exercice de lecture

ཆོས་གང་ཞེ་ན། འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་སྟེ། འདི་ལྟ་སྟེ། ཡང་དག་པའི་ལྟ་བ་དང་། ཡང་དག་པའི་རྟོག་པ་དང་། ཡང་དག་པའི་ངག་དང་། ཡང་དག་པའི་ལས་ཀྱི་མཐའ་དང་། ཡང་དག་པའི་འཚོ་བ་དང་། ཡང་དག་པའི་རྩོལ་བ་དང་། ཡང་དག་པའི་དྲན་པ་དང་། ཡང་དག་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ཏོ། །འདི་ནི་འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་ཞེས་བྱ་སྟེ། འབྲས་བུ་ཐོབ་པ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་གཅིག་ཏུ་བསྡུས་ཏེ། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ཆོས་སོ་ཞེས་བཀའ་སྩལ་ཏོ། །དེ་ལ་སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་གང་ཞེ་ན། སུས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཐུགས་སུ་ཆུད་པའི་ཕྱིར་སངས་རྒྱས་ཞེས་བྱ་སྟེ། དེས་འཕགས་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་སྤྱན་དང་། ཆོས་ཀྱི་སྐུ་དང་ལྡན་པ་དང་། སློབ་པ་དང་མི་སློབ་པའི་ཆོས་དེ་དག་གཟིགས་པའོ། །

2. Repère des particules

[ཆོས་]+གང་+[ཞེ་]+ན། [འཕགས་པ]+འི་+[ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་]+སྟེ། [འདི་ལྟ་]+སྟེ། [ཡང་དག་པ]+འི་+[ལྟ་བ་]+དང་། [ཡང་དག་པ]+འི་+[རྟོག་པ་]+དང་། [ཡང་དག་པ]+འི་+[ངག་]+དང་། [ཡང་དག་པ]+འི་+[ལས་]+ཀྱི་+[མཐའ་]+དང་། [ཡང་དག་པ]+འི་+[འཚོ་བ་]+དང་། [ཡང་དག་པ]+འི་+[རྩོལ་བ་]+དང་། [ཡང་དག་པ]+འི་+[དྲན་པ་]+དང་། [ཡང་དག་པ]+འི་+[ཏིང་ངེ་འཛིན་]+ཏོ། །[འདི་]+ནི་+[འཕགས་པ]+འི་+[ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་]+ཞེས་+[བྱ་]+སྟེ། [འབྲས་བུ་ཐོབ་པ་]+དང་+[མྱ་ངན་]+ལས་+[འདས་པ་]+གཅིག་+ཏུ་+[བསྡུས་]+ཏེ། [བཅོམ་ལྡན་འདས་]+ཀྱིས་+[ཆོས་]+སོ་+[ཞེས་]+[བཀའ་སྩལ་]+ཏོ། །[དེ་]

+ལ་+[སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་]+གང་+[ཞེ་]+ན།   [སྲུ]+ས་+[ཆོས་ཐམས་ཅད་]
+ཐུགས་+སུ་+[ཆུད་པ]+འི་+[ཕྱིར་]+སངས་རྒྱས་+[ཞེས་]+[བྱ་]+སྟེ།   [དེ]+ས་+[འཕགས་
པ]+འི་+[ཤེས་རབ་]+ཀྱི་+[སྤྱན་]+དང་།   [ཆོས་]+ཀྱི་+[སྐུ་]+དང་+[ལྡན་པ་]+དང་།   [སློབ་
པ་]+དང་+[མི་སློབ་པ]+འི་+[ཆོས་དེ་དག་]+གཟིགས་པ+འོ། །

3. Vocabulaire

ཆོས་	phénomène, dharma
གང་	quel, quoi
ཞེ་	dire, appeler
ན།	particule conditionnelle/locative
འཕགས་པ་	noble
ལམ་	sentier, voie
ཡན་ལག་	branche, membre
བརྒྱད་པ་	huitième, huit
སྟེ།	particule de liaison
འདི་ལྟ་	ainsi, comme ceci
ཡང་དག་པ་	juste, correct
ལྟ་བ་	vue
དང་།	et, avec
རྟོག་པ་	pensée
ངག་	parole
ལས་	action, karma
ཀྱི་	particule génitive
མཐའ་	limite, extrémité
འཚོ་བ་	vie, moyens d'existence
རྩོལ་བ་	effort
དྲན་པ་	attention, mémoire

ཏིང་ངེ་འཛིན་	concentration, samādhi
ཏོ།།	particule finale
འདི་	ceci, cela
ཉི་	particule emphatique
ཞེས་	ainsi dit, appelé
བྱ་	faire, appeler
འབྲས་བུ་	fruit, résultat
ཐོབ་པ་	obtenir
མྱ་ངན་	souffrance
འདས་པ་	passé, transcendé
གཅིག་	un
ཏུ་	particule terminative
བསྡུས་	rassembler
ཏེ།	particule de liaison
བཅོམ་ལྡན་འདས་	Bienheureux
ཀྱིས་	particule instrumentale
སོ་	particule finale
བཀའ་སྩལ་	prononcer (honorifique)
དེ་	cela

ལ་	particule locative
སངས་རྒྱས་	Bouddha
སུ་	qui
ས་	particule instrumentale
ཐམས་ཅད་	tous
ཐུགས་	esprit (honorifique)
སུ་	particule terminative
ཆུད་པ་	réaliser, comprendre
འི་	particule génitive
ཕྱིར་	raison, but
ཤེས་རབ་	sagesse
སྤྱན་	œil
སྐུ་	corps (honorifique)
ལྡན་པ་	posséder
སློབ་པ་	apprentissage, entraînement
མི་	ne pas
དག་	pluriel
གཟིགས་པ་	voir (honorifique)
འོ།།	particule finale

4. Analyse grammaticale

Première phrase ཆོས་གང་ཞེ་ན།

- ཆོས་གང་ : sujet interrogatif - « quels phénomènes ? ». ཆོས་ (phénomènes) est suivi du pronom interrogatif གང་ (quel/quoi) pour former une question directe.
- ཞེ་ན། : proposition interrogative avec ཞེ་ (dire/appeler) suivi de la particule conditionnelle/locative ན། Cette construction forme l'interrogation « que dit-on ? » ou « quels sont ? ».

Traduction : « Quels sont les phénomènes ? »

Deuxième phrase འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་སྟེ།

- འཕགས་པ་ + འི་ : complément du nom au génitif - « du noble ». La particule འི་ marque la relation génitive entre འཕགས་པ་ (noble) et ལམ་ (sentier).
- ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་ : groupe nominal sujet - « le sentier aux huit branches ». Construction composée où ལམ་ (sentier) est qualifié par ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་ (huit branches).
- སྟེ། : particule de liaison qui introduit une explication ou une identification.

Traduction : « C'est le Noble Sentier aux huit branches. »

Troisième phrase 4

- འདི་ལྟ་ : expression adverbiale - « ainsi, de cette manière ». འདི་ (ceci) combiné avec ལྟ་ (voir, manière) forme l'expression « comme ceci ».
- སྟེ། : particule de liaison (connecteur) qui introduit l'énumération qui suit.

Traduction : « À savoir : »

Quatrième phrase (énumération) ཡང་དག་པའི་ལྟ་བ་དང་། ཡང་དག་པའི་རྟོག་པ་དང་། ཡང་དག་པའི་ངག་དང་། ཡང་དག་པའི་ལས་ཀྱི་མཐའ་དང་། ཡང་དག་པའི་འཚོ་བ་དང་། ཡང་དག་པའི་རྩོལ་བ་དང་། ཡང་དག་པའི་དྲན་པ་དང་། ཡང་དག་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ཏོ། །

- ཡང་དག་པ་ + འི་ + [substantif] + དང་། : structure répétée huit fois formant une énumération coordonnée. La particule འི་ marque le génitif reliant ཡང་དག་པ་ (juste) à chaque membre du sentier. La particule དང་། (et) coordonne les éléments de la liste.
- ཡང་དག་པའི་ལྟ་བ་ : « la vue juste »
- ཡང་དག་པའི་རྟོག་པ་ : « la pensée juste »
- ཡང་དག་པའི་ངག་ : « la parole juste »
- ཡང་དག་པའི་ལས་ཀྱི་མཐའ་ : « les limites de l'action juste ». Double construction génitive avec འི་ puis ཀྱི་ reliant ཡང་དག་པ་ à ལས་ puis ལས་ à མཐའ་.
- ཡང་དག་པའི་འཚོ་བ་ : « les moyens d'existence justes »
- ཡང་དག་པའི་རྩོལ་བ་ : « l'effort juste »
- ཡང་དག་པའི་དྲན་པ་ : « l'attention juste »
- ཡང་དག་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ : « la concentration juste »
- ཏོ། ། : particule finale assertive marquant la conclusion de l'énumération.

Traduction : « La vue juste, la pensée juste, la parole juste, les limites de l'action juste, les moyens d'existence justes, l'effort juste, l'attention juste et la concentration juste. »

Cinquième phrase འདི་ནི་འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་ཞེས་བྱ་སྟེ།

- འདི་ + ནི་ : sujet emphatique - « ceci précisément ». La particule ནི་ met l'accent sur འདི་ (ceci).
- འཕགས་པ་ + འི་ : génitif - « du noble », relié à ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་.
- ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་ : complément du nom - « le sentier aux huit branches ».
- ཞེས་བྱ་ : expression verbale - « est appelé ». ཞེས་ (ainsi dit) suivi de བྱ་ (faire/nommer) forme la construction passive « est appelé ».
- སྟེ། : particule de liaison (connecteur).

Traduction : « Ceci est appelé le Noble Sentier aux huit branches. »

Sixième phrase འབྲས་བུ་ཐོབ་པ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་གཅིག་ཏུ་བསྡུས་ཏེ།

- འབྲས་བུ་ཐོབ་པ་ : groupe nominal - « l'obtention du fruit ». འབྲས་བུ་ (fruit) suivi du verbe nominalisé ཐོབ་པ་ (obtenir).
- དང་ : particule de coordination - « et ».
- མྱ་ངན་ + ལས་ : ablatif - « de la souffrance ». La particule ལས་ marque l'origine ou le point de départ.
- འདས་པ་ : participe passé - « transcendé, dépassé ».
- གཅིག་ + ཏུ་ : terminatif - « en un seul ». La particule ཏུ་ indique la transformation ou le résultat « en/comme un ».
- བསྡུས་ : verbe au passé - « ayant rassemblé ».
- ཏེ། : particule de liaison indiquant la relation entre cette action et la suivante.

Traduction : « Et en rassemblant en un [l'obtention du] fruit et le nirvāṇa. »

Septième phrase བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ཆོས་སོ་ཞེས་བཀའ་སྩལ་ཏོ། །

- བཅོམ་ལྡན་འདས་ + ཀྱིས་ : agent à l'instrumental - « par le Bienheureux ». La particule ཀྱིས་ marque l'agent actif de la phrase.
- ཆོས་ + སོ་ : prédicat avec particule finale - « ce sont les phénomènes ». La particule སོ་ est une particule finale assertive souvent utilisée dans le discours direct.
- ཞེས་ : particule du discours indirect - « ainsi dit ».
- བཀའ་སྩལ་ : verbe honorifique - « a prononcé, a dit ».
- ཏོ། ། : particule finale assertive.

Traduction : « Le Bienheureux a dit : "Ce sont les phénomènes." »

Huitième phrase དེ་ལ་སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་གང་ཞེ་ན།

- དེ་ + ལ་ : locatif - « à ce sujet, concernant cela ». La particule ལ་ indique le sujet de discussion.
- སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ : sujet - « le Bouddha Bienheureux ». Terme composé honorifique.
- གང་ : pronom interrogatif - « quel, qui ».

- ཞེ་ན། : construction interrogative - « dit-on ? ».

Traduction : « À ce sujet, quel est le Bouddha Bienheureux ? »

Neuvième phrase སུས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཐུགས་སུ་ཆུད་པའི་ཕྱིར་སངས་རྒྱས་ཞེས་བྱ་སྟེ།

- སུ་ + ས་ : pronom relatif à l'instrumental - « celui qui » (agent). La particule ས་ marque l'agent de l'action.
- ཆོས་ཐམས་ཅད་ : complément d'objet - « tous les phénomènes ».
- ཐུགས་ + སུ་ : terminatif - « dans l'esprit ». Expression idiomatique où ཐུགས་ (esprit honorifique) est suivi de སུ་ (particule terminative).
- ཆུད་པ་ + འི་ : participe passé au génitif - « ayant réalisé ». La particule འི་ relie ce groupe verbal à ཕྱིར་.
- ཕྱིར་ : particule causale - « parce que, en raison de ».
- སངས་རྒྱས་ : prédicat nominal - « Bouddha ».
- ཞེས་བྱ་ : « est appelé ».
- སྟེ། : particule de liaison copulative.

Traduction : « Celui qui a réalisé tous les phénomènes est appelé Bouddha. »

Dixième phrase དེས་འཕགས་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་སྤྱན་དང་། ཆོས་ཀྱི་སྐུ་དང་ལྡན་པ་དང་།

- དེ་ + ས་ : pronom démonstratif à l'instrumental - « lui, celui-ci » (agent). La particule ས་ marque le sujet actif.
- འཕགས་པ་ + འི་ : génitif - « du noble », relié à ཤེས་རབ་.
- ཤེས་རབ་ + ཀྱི་ : génitif - « de la sagesse », relié à སྤྱན་.
- སྤྱན་ : complément d'objet - « l'œil ».
- དང་། : particule de coordination - « et ».
- ཆོས་ + ཀྱི་ : génitif - « du Dharma », relié à སྐུ་.
- སྐུ་ : complément d'objet - « le corps ».
- དང་ : particule de coordination - « et, avec ».
- ལྡན་པ་ : verbe nominalisé - « possédant, doté de ».
- དང་། : particule de coordination reliant cette proposition à la suivante.

Traduction : « Lui possède l'œil de la sagesse noble et le corps de Dharma, et... »

Onzième phrase སློབ་པ་དང་མི་སློབ་པའི་ཆོས་དེ་དག་གཟིགས་པའོ། །

- སློབ་པ་ : substantif - « [celui qui est en] apprentissage ».
- དང་ : particule de coordination - « et ».
- མི་སློབ་པ་ + འི་ : groupe négatif au génitif - « de celui qui n'est plus en apprentissage ». མི་ est la particule négative, སློབ་པ་ (apprentissage) est nié, et འི་ marque le génitif.
- ཆོས་དེ་དག་ : complément d'objet - « ces phénomènes ». དེ་དག་ forme le démonstratif pluriel.
- གཟིགས་པ་ : verbe honorifique nominalisé - « voir, percevoir ».
- འོ། ། : particule finale assertive.

Traduction : « [Il] voit ces phénomènes de celui qui est en apprentissage et de celui qui n'est plus en apprentissage. »

5. Traduction littérale

« Quels sont les phénomènes ? C'est le Noble Sentier aux huit branches, à savoir : la vue juste, la pensée juste, la parole juste, les limites de l'action juste, les moyens d'existence justes, l'effort juste, l'attention juste et la concentration juste. Ceci est appelé le Noble Sentier aux huit branches, et en rassemblant en un seul [l'obtention du] fruit et le nirvāṇa, le Bienheureux a dit : "Ce sont les phénomènes." À ce sujet, quel est le Bouddha Bienheureux ? Celui qui a réalisé tous les phénomènes est appelé Bouddha, et lui possède l'œil de la sagesse noble et le corps de Dharma, et voit ces phénomènes de celui qui est en apprentissage et de celui qui n'est plus en apprentissage. »

6. Traduction littéraire

Qu'est-ce que le Dharma ? Il s'agit du noble sentier octuple འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་, c'est-à-dire la vue juste ཡང་དག་པའི་ལྟ་བ་, la pensée juste ཡང་དག་པའི་རྟོག་པ་, la parole juste ཡང་དག་པའི་ངག་, la finalité des actions juste ཡང་དག་པའི་ལས་ཀྱི་མཐའ་, les moyens d'existence justes ཡང་དག་པའི་འཚོ་བ་, l'effort juste ཡང་དག་པའི་རྩོལ་བ་, l'attention juste ཡང་དག་པའི་དྲན་པ་, le recueillement [samādhi] juste ཡང་དག་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་. Voilà ce qu'on appelle "noble sentier octuple". Et c'est l'ensemble constitué par le sentier octuple, l'obtention du Fruit et le passage au-delà de la souffrance མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ que le Vainqueur appelle Dharma.
Qu'est-ce alors que le Bienheureux Bouddha སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ ? Celui qui pénètre ཐུགས་སུ་ཆུད་པ་ tous les phénomènes est appelé Bouddha. Il est pourvu de l'œil de la connaissance འཕགས་པའི་ཤེས་རབ་ et du Corps absolu, et du regard il embrasse aussi bien les pratiques des étudiants སློབ་པ་ que les qualités de ceux qui n'ont plus rien à apprendre.[1]

---

[1] Traduction Philippe Cornu, éditions Fayard.